

SSCB SONRASI ANTLAŞMALARA HALEFİYET SORUNU

Arş. Gör. İtir ALADAĞ

Kocaeli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslar arası İlişkiler Bölümü
Kocaeli/TÜRKİYE
E-mail: itir.aladag@kou.edu.tr

Özet

Sovyetler Birliği'nin dağılması pek çok sosyal, ekonomik ve politik açmazın yanında önemli bir devletler hukuku sorunu olan halefiyet vakalarını da beraberinde getirmiştir. Artıları ya da eksileri ile Sovyet mirasının nasıl paylaşılacağı büyük bir soru işaretiydi. Öyle ki Sovyet sisteminde, bu sistemden sıkılmış olanlar var olduğu gibi, geleneği devam ettirmek isteyenler de mevcuttu. Bu iki uç görüşteki devletler ve nispeten ılımlılar arasında SSCB'nin borçlarının ve mallarının paylaşılması esnasında; selef devletin dağılması ile ortaya çıkan yeni devletlerin ağır borç yükü altında ezilmemesi gerekliliği kadar; işbu devletlere egemenlikleri için elzem olan finansal desteğin de sağlanması gözetilmeliydi. Ayrıca devlet halefiyetinde neredeyse en hayati sorunu oluşturan "sınırların çizilmesi ve toprak paylaşımı", SSCB'nin dağılmasının ardından bölgede oluşan güç boşluğunda yeni bağımsızlığına kavuşmuş devletleri tehlikeye atmayacak şekilde halledilmeliydi.

Sovyetlerin ardından oluşan bu nispeten "belirsiz" durum, aslında devletlerarası kamuoyu için de rahatsızlık verici idi. SSCB'den alacaklı olan devletler karşılarında bir muhatap bulmak istiyorlardı. Komşuları, zaten "gergin" bir coğrafyada yaşarken yeni bir kaosla karşılaşmak istemiyor, sınırların bir an önce belirlenmesini istiyorlardı. Bir diğer büyük sorun ise SSCB zamanında yapılmış antlaşmaların akıbeti ve bu antlaşmalarla kimin muhatap alınacağı idi. Kısmen "halledilebilir" görülen ekonomik-ticari antlaşmaların yanı sıra, güvenlik-savunma antlaşmaları da mevcuttu. Bu antlaşmaların olası sonuçları, devletlerarası güvenlik açısından hayati önem taşımaktaydı.

Bu çalışmada; halefiyet sorunu, SSCB ve onun mirasçılarının oluşturduğu örneklerle somutlaştırılarak, devletler hukukunda önem teşkil eden parametreler açısından irdelenmeye ve objektif olarak ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: devletler hukuku, halefiyet, antlaşmalar, SSCB.

STATE SUCCESSION IN RESPECT OF TREATIES AFTER USSR

Abstract

In addition to several social, economic and politic impasses, USSR's dissolution brought succession case which is a very important and complex international law problem. It was a huge question mark how to share Soviet heritage. Such that, in

Soviet system, there were some who got bored of this system and ones who would like to preserve the tradition. While sharing USSR's debts and properties between these two kinds of extreme thinking states and comparatively moderates, two points had to be considered carefully. First, new states that emerged after predecessor state's dissolution had to be prevented from being put upon heavy debts; and second, the financial support which was vital for their sovereignty had to be provided. Besides, when it comes to state succession there were two other vital problems too; "defining borders" and "land sharing". These two had to be handled without endangering newly independent states after Soviet dissolution.

This comparatively uncertain situation that occurred after USSR was inconvenient for international community, too. USSR's creditors wished to see a collocutor. On the other hand, neighbours didn't like to be drifted through a chaos in this already "nervous" geography. They were waiting borders to be defined as quickly as possible. Another huge trouble was USSR's treaties fate and about these treaties who would be the collocutor. There were economic-trading treaties, as well as security- defence treaties, which partially seemed to be handled easily. These second kind of treaties' potential outcomes were vital for international security.

In this practice, the author tried to examine succession problem, by embodying it with USSR and its inheritors' example, in terms of international law's important parameters.

Key Words: international law, state succession, the contracts, USSR.

Giriş

En basit tanımıyla "bir ülke toprağı üzerinde egemenliğin bir erkten diğerine geçmesi" olan halefiyet, kavram olarak aslında insanların devlet niteliğı taşıyan siyasal topluluklar kurmaya başladıkları zamanlar kadar eskidir. Ancak devletler hukuku literatürüne girişi biraz gecikmeli olmuştur. Devletler hukukunun her alanında olduğu gibi yine "daha" egemen devletlerinin etkisiyle gündeme alınan halefiyet kavramı, popülaritesini gezegenimizi I. Dünya Savaşı'na sürükleyen ulusçuluk hareketlerine borçludur. 1900'lü yılların hemen başında sömürge imparatorluklarının çözülmeye başlaması, büyük ve o zaman içinden çıkılmaz gibi görünen bir takım sorunları da beraberinde getirmiştir. Yeni yeni ortaya çıkan bu devletlerin sorumlulukları ne olacaktır? Bunlara hangi haklar ne derecede tanınacaktır? O güne kadar cevapları hiç düşünülmemiş bu sorular II. Dünya Savaşı ile daha da artmıştır. Zira söz konusu olan sadece sömürgeleikten kurtulup sıfırdan ortaya çıkan yeni bağımsız devletler değildi. Avrupa'nın kendi içinde de parçalanmalar veya birleşmeler olmaktadır. Sıklıkla da bir ülke toprağının iki ülke arasında el değiştirmesi görülmekteydi. II. Dünya Savaşı'ndan sonra; Dünya, Soğuk Savaş'ta NATO ve Varşova Paktı olarak ayrıldığında da, bu kez birleşmeler baş göstermekteydi. Berlin Duvarı yıkılıp SSCB ömrünü tamamladığında ise ayrılmalar dünya gündemine oturmıştır. Bu çalışmada Soğuk Savaş döneminin bitişini ilan eden SSCB'nin dağılması ile ortaya çıkan halefiyet sorunları devletler hukuku açısından incelenmeye çalışılmıştır

Devletler hukukunda halefiyet neden önemlidir? Şüphesiz bu soruya verecek onlarca mantıklı teorik cevap bulunabilir. Ancak pratikte halef- selef durumu, belki de bu ikisi için olduğundan daha çok, üçüncü devletler için önemlidir. Selefin antlaşmalarının akıbeti ne olacaktır? Seleften alacaklı bir devlet, eğer selef tamamen ortadan kalkmışsa, bu alacağını alabilecek midir? Halefiyet konusunun inceleme alanına giren antlaşmalar, borçlar, mallar, arşivler, iç örgütlenme ve gerçek kişilerin hakları gibi başlıklardan özellikle ilk ikisi, üçüncü devletleri birebir ilgilendirdiği için daha da önem arz etmektedir. Halefiyet rejimini düzenleyen kurallar bütününe olan ihtiyaç kaçınılmazdır.

1978 Viyana Devletlerin Antlaşmalarına Ardıl Olma ve 1983 Viyana Devletlerin Devlet Borçlarına, Arşivlerine ve Mallarına Ardıl Olma Sözleşmeleri bu ihtiyacın birer ürünüdür. BM, devletler hukukunun bu alandaki boşluğunu görmüş ve kaçınılmaz olarak Uluslararası Hukuk Komisyonu'ndan bu Sözleşmelerle sonuçlanacak olan çalışmalara başlamasını istemiştir.

Devlet halefîyetini inceleyen iki sözleşme, mevcut devletlerarası hukuk kurallarından daha çok teamül hukukundan feyz almış ve söz konusu sözleşmeleri oluşturan maddeler de buna göre hazırlanmıştır. Bu sözleşmelerin ilk adımının atıldığı, BM Genel Kurulu'nun VI. Oturumu'nda pek çok devletin temsilcilerinin de desteklediği üzere, devlet halefîyeti hakkında Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun taslak maddeler üzerinde çalışması önerilmiştir. Daha sonra bu taslak, hakkında genel bir doktrin geliştirilmemiş, devletsel uygulamalara rastlanmamış, birbiriyle tutarlı örnekleri bulunmayan ve gelenek hukukunun da daha tam olarak yerleşmediği böyle bir sahada kanunlaştırma görevinin oldukça zor olduğuna işaret edilerek, “dikkat çekici” bulunmuştur. Taslakların yapıldığı zamanların şartları dikkate alınarak her iki sözleşmede de özellikle ve daha yoğun bir biçimde decolonisation sonucu ortaya çıkan devlet halefîyeti üzerine yoğunlaşmıştır.

Her iki sözleşmenin de “devletlerarası ilişkiler ve sınırlardaki sorumluluk açısından bir devletin diğeri ile yer değiştirmesi” olarak tanımladığı devlet halefîyeti, her zaman, politik olarak yüksek duyarlılıktaki bölgelerde ortaya çıkmaktadır. Söz konusu yüksek politik duyarlılığın bir sonucu olarak da menfaat çatışmaları devlet halefîyeti sürecindeki karar alıcıları ve bunların kararlarını etkilemektedir. Genel şartlardaki bu menfaat çatışması, devlet halefîyeti alanındaki iki uç teoriye de yansımıştır.

Bu iki uç teoriden biri olan Evrensel Halefîyet Teorisine göre, haklar ve yükümlülükler bir egemenlikten diğereye değişiklik ve istisna olmaksızın ipso jure geçer. Devletlerarası uygulamayla hiç de örtüşmeyen bu teoriye tepki olarak geliştirilen bir başka uç doktrine, Negatif Halefîyet Teorisi'ne göre ise, ortadan kalkmış bir devletin malları ve borçları da artık mevzu bahis değildir; alacaklılar borçluyu kaybetmiştir.

Görüldüğü gibi halefîyeti inceleyen teorilerden sadece ikisi örneklenmesine rağmen burada bile iki uç görüş mevcuttur. Halefîyet konusunda teoride bir bütünlük olmadığı gibi, teamül hukukunda da yoktur. SSCB'nin dağıldığı dönemde, halefîyet sorunlarına ortak bir yaklaşım getirmek amacıyla yazılmış olan 1978 Viyana Devletlerin Antlaşmalarına Ardıl Olma Sözleşmesi ve 1983 Viyana Devletlerin Devlet Borçları, Arşivleri ve Mallarına Ardıl Olma Sözleşmesi henüz yürürlüğe girmemişti. Bu noktada, ilk bakışta, SSCB'nin ardıllarını büyük sorunlar bekliyor gibi görünmekteydi.

Yerleşmiş bir yapıyla gelişin bulunmadığı ve yazılı kuralların da henüz yürürlüğe girmediği böyle bir ortamda SSCB'nin ardılları için sorunlar ancak uzlaşma ile çözülebilir görünmekteydi. Ancak müzakere ve uzlaşma ile malların akıbetini çözseler dahi, yeni bağımsız cumhuriyetlerin herhangi bir borç ödeyecek hali yoktu. Dahası Baltık Cumhuriyetleri kendilerini hemen, halef olma çemberinin dışına atmıştı. Baltık Cumhuriyetleri'nin bu tutumu, “restitutio ad integrum” prensibini uygulamak istedikleri için, III. devletler bakımından da tehdit oluşturmuyordu. Diğer yandan Rusya Federasyonu'nun Sovyet mirasına topyekün talep olmak amacıyla ilan ettiği “devam eden devlet” statüsü dünya kamuoyunda hemen kabul görmüşse de; Ukrayna, Gürcistan ve Özbekistan tarafından pek çok haklı nedenle tepkiyle karşılanmıştır. Dünyanın bu jeopolitik açıdan her zaman önemli ve devletlerarası politikaları yüksek oranda etkileyen coğrafyası 1991 yılını pek çok soru işareti ile kapatmış ve 1992'yi de sorunlarla boğuşarak açmıştır.

Çalışmada “uluslararası hukuk” yerine “devletler hukuku” terimini kullanmaya özellikle dikkat edilmiştir. Zira “halefiyet” neredeyse tümüyle sadece ve sadece devletleri ilgilendiren bir olgudur. Devletler ile diğer devletler arasındaki ilişkileri düzenlemeyi amaç edinmiştir. Zaten devletler hukuku literatürüne “halefiyet” kavramını resmen sokan 1978 ve 1983 Sözleşmeleri de devlet odaklı konvansiyonlardır. Sözleşmelerde devletler hukukunun diğer aktörleri halefiyet kurumunun birer muhatabı olarak anılmamaktadırlar. Halefiyeti hayata geçiren somut olaylar da bu sayılanları doğrulamaktadır. Bu sebeple halefiyetin yalnızca devletleri ve devletlerarası bir örgüt çerçevesinde dahi olsa yine diğer devletleri ilgilendirdiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Anılan saptamalar doğrultusunda, “halefiyet” konulu bir çalışmada “devletler hukuku” teriminin kullanılmasının daha doğru olacağına kanaat getirilmiştir.

I- Devletler Hukukunda Halefiyet Sorunu Nedir?

SSCB'nin dağılmasının ardından meydana gelen gelişmelere göz atmadan önce, devletler hukukunda halefiyet sorununa teorik olarak kısaca değinmekte yarar vardır. Devletler hukuku terimi olarak halefiyet (ardıllık- succession), “devletlerarası alanda farklı bir devlet oluşumunun ortaya çıkması ile eski devletteki taşınmaz malların, devlet arşivleri ve borçlarının, edinilmiş hakların, iç hukuk düzenlemelerinin, vatandaşlık ve haksız eylemlerin yeni devlete olan etkisi” (Sönmezoğlu, 1996: 34) anlamında kullanılmaktadır. Bir özel hukuk terimi olarak da kullanılan halefiyet, o alandan devletler hukukuna aktarıldığında kullanılan anlamıyla, en basit haliyle (aslında bu şekliyle pek çok yönler bakımından eksiktir) bir devletin ölümü karşısında, o devletin mirasçısı olan diğer devlet ya da devletlerin hak ve yükümlülükleri olarak da adlandırılabilir.

A-Halefiyet Sorununu İnceleyen Teoriler

Devletler hukukunda halefiyeti inceleyen üç önemli teori mevcuttur. Bunlar; evrensel halefiyet teorisi, negatif halefiyet teorisi ve modern devlet halefiyet teorisidir. Hugo Grotius ve Baron von Samuel Puffendorf (Udokang, 1972: 102) gibi klasik yazarların savunucusu oldukları evrensel halefiyet teorisine göre devletin egemenliğinin kaybı devletin ölümü demektir. Bu teori dayanağını Roma Özel Hukuku'ndan almış ve özellikle XIX. yüzyılda benimsenmiştir. Evrensel halefiyet teorisine göre bir hükümdar, kamusal menfaatle bir antlaşma akdetmişse, akdedilen antlaşma yalnız hükümdarla ilgili değil, tüm toplumla ilgilidir. Ülke, bir mülkiyet şekli gibi düşünülür ve mülkiyet (yani ülke) kanun koyucu hükümdar tarafından yapılmış yasal düzenlemelerle şekillendirilmiştir. Bu sebepten haklar ve borçlar kendi kamusal fonksiyonunun uygulayıcısı olan kural koyucu (hükümdar) aracılığı ile düzenlenmektedir. Hükümdar kendi otoritesini kaybettikten sonra dahi önceden yapmış olduğu antlaşmalardan kaynaklanan hak ve borçların yeni devletle olan bağlılığı devam etmektedir. Halef devlet, selef devletin akdetmiş olduğu ticari ve kapitülasyon antlaşmaları da dâhil tüm antlaşmalarla bağlı olacak; yalnız açıkça politik karakter taşıyan antlaşmalarla (müttefiklik ve tarafsızlık antlaşmaları gibi) bağımlı olmayacaktır.

Genel kabul gören bir diğer halefiyet teorisi de “negatif halefiyet” (Temiz Sayfa- Temiz Levha Teorisi) teorisidir. Arthur B. Keith (Udokang, 1978: 106) tarafından desteklenen bu teoriye göre halef devletin selef devletin antlaşmalarından doğan hak ve yükümlülükleri kabul eder, fakat bu halefiyet sadece gönüllü ve eşitlik düşüncesinin sağlanarak ya da politik menfaatler göze alınarak olur. Devletin halefiyeti kavramı aldaticıdır ve eğer yasal hak ve yükümlülüklerin sürekliliği uygulamada da devam

ediyorsa bu tamamıyla ilave kanuni faktörler (politik menfaat, devletler hukukunda boşluk doğmaması, “tanınmanın” kolaylaştırılması gibi) sebebiyledir.

Burada değinecek olan son teori ise “modern devlet halefiyet teorisi”dir. Modern devlet halefiyet teorisi, ilk ikisinin eksiklikleri giderilerek ortaya çıkarılmıştır. Hans Kelsen, D. P. O’Connell ve Arnold D. McNair (O’Connell, 1967: 3) gibi düşünürler tarafından desteklenen bu görüşe göre halef devlet ülkesinde selef devletin egemenliğinin artık devam etmemesi, halef devletin selef devlet eylemlerinden tamamı ile sorumsuzluğunu neticelendirmesi durumunun ortaya çıkması maddi gerçeğe de uymaz. Çünkü bir egemenliğin yerini başka bir egemenlik aldığı zaman yurttaşların ve söz konusu olan ülkenin yok olduğu öne sürülemez. Neticede, bazı antlaşmalardan doğan yükümlülükler halef devlete intikal eder. Elbette bu üçünden başka pek çok düşünürün halefiyetle ilgili teorileri mevcuttur ancak, çalışmanın sınırları açısından ve özellikle devletler hukukunda günümüzde genel kabul görüş ve uygulanış kriterlerini dikkate alarak bu üçüne yer vermek yeterli olacaktır.

Halefiyetin genel olarak üç şekilde ortaya çıktığını söyleyebiliriz; birincisi bir ülke parçasının el değiştirmesi, ikincisi bir devletin parçalanması ile ortaya çıkan birden çok devlet durumu ve üçüncüsü birden çok devletin birleşerek yeni devlet oluşturması durumu. Parçalanma ve ayrılma ile ortaya çıkan halefiyet yine üç şekilde görülmektedir. İlki daha önce selef devletin bir şekilde vesayeti altında olan devlet, ikincisi geçmişte herhangi bir farklı statüye sahip olmadan selef devletten ayrılan devlet ya da devletler ve üçüncüsü de bir devletin parçalanması ve o devletin ülkesinde ortaya çıkan farklı devletler (ki SSCB’deki durum bu kategoride ele alınmalıdır). Birleşme ile ortaya çıkan halefiyet ise kendi arasında ikiye ayrılmaktadır; çeşitli devletlerin birleşerek yeni bir devlet oluşturması ve bir devletin diğer devlete katılması.

B-Devletlerin Antlaşmalara Halef Olması

Halefiyet sorunu, devletlerin var oluşundan beri aslında devletlerarası sistemde birebir yaşanmasına karşın ilk olarak etraflıca kâğıda dökülüşü 1978 yılına rastlar. 23.8.1978 Viyana Devletlerin Antlaşmalarına Ardıl Olma ve 8.4.1983 Viyana Devletlerin Devlet Malları, Arşivleri ve Borçlarına Ardıl Olma Sözleşmeleri (Pazarıcı, 2005: 355), halefiyet sorununu tüm noktalarıyla etraflıca incelemiş ve bu sözleşmelerin imza edilmesinden bu yana devletler hukukunda bu sorun söz konusu sözleşmelerde alınan kararlar doğrultusunda çözüme kavuşturulmaya çalışılmıştır.

Devletler hukukunda halefiyet, antlaşmalar, mallar, borçlar, arşivler, örgütlenme ve özel kişiler bazında sorun oluşturmaktadır. Çalışmanın sınırları ve halef devletlerin herhangi bir şekilde ilişkide olduğu diğer devletleri, organizasyonları ve III. kişileri en üst düzeyde ilgilendirmesi bakımından “antlaşmalara halef olma” konusunun incelemesi uygun bulunmuştur. 1978 Viyana Sözleşmesi, antlaşmalara halef olma sorununu incelemiş ve halefiyet durumunu üçe ayırmıştır; bağımsızlığına yeni kavuşan devlet, ayrılma ya da birleşme yoluyla doğan devlet ve bir toprak parçasının el değiştirmesi. Sözleşme’ye göre “bağımsızlığına yeni kavuşan devlet” durumunda çok taraflı antlaşmalarda şu ilkeler izlenir; 1978 Viyana Sözleşmesi’nin 17. ve 18. maddelerine göre bağımsızlığına yeni kavuşmuş bir devlet, önceki devletçe yapılan çok taraflı bir antlaşmaya yürürlükte olsun ya da olmasın taraf olma bildirimini ile taraf olabilir. Yine bu devlet, madde 19’a göre, önceki devletçe imzalanan ancak henüz onay ya da kabul işlemleri tamamlanmamış çok taraflı bir antlaşmaya da işlemleri tamamlama şartı ile taraf olabilir. Ancak bu her üç durumda da yeni devletin antlaşmaya taraf olmasının, antlaşmanın konu ve amacına aykırı düşmemesi ve diğer devletlerin rızaları gerekiyorsa, diğer devletlerden bu onayların

alınması gerekir. Sözleşme'nin 20. maddesine göre ise yeni devlet, antlaşmaya önceki devletten farklı çekinceler koyabilir ve 21. maddeye göre de yeni devlet, isterse, antlaşmanın yalnızca bazı bölümlerine de taraf olabilir.

“Bağımsızlığına yeni kavuşan devlet açısından” ikili antlaşmalara halef olma 1978 Viyana Sözleşmesi'nde şöyle düzenlenmiştir: Madde 24'e göre eğer aksi bir bildirim yoksa yeni devlet, selefinin yaptığı ikili antlaşmalarla bağlıdır. Ancak 25. maddeye göre yeni devletin bu antlaşmalarla bağlı olması, onunla önceki devlet (selefi) arasında bir hukuki durum yaratmaz. Yine 26. maddeye göre, yeni devlet, antlaşmaya taraf olan öteki devlet ile önceki devlet arasındaki herhangi bir durumdan hukuki olarak etkilenmez. “Bağımsızlığa yeni kavuşan devlet”in isteği ve öteki tarafların da açıkça ya da davranışlarıyla kabulü durumunda, önceki devletin yaptığı halen yürürlükte olan ya da olmayan çok taraflı ya da ikili antlaşmaların kabul eden taraflar arasında geçici olarak yürürlüğe konması olanağı vardır (md. 27, 28, 29) [http://untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/3_2_1978.pdf. (Vienna Convention on Succession of States in Respect of Treaties- 1978)]. Son olarak da, bağımsızlığa yeni kavuşan devlet birkaç devletten oluşuyorsa, ardıl olunan antlaşma tüm ülke için geçerli sayılacaktır (md.30) [http://untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/3_2_1978.pdf. (Vienna Convention on Succession of States in Respect of Treaties- 1978)].

Ayrılma ya da birleşme yoluyla doğan halefiyet durumunda Viyana Sözleşmesi biraz daha farklı bir düzenleme getirmiştir. İki ya da daha çok devletin birleşmesi sonucu doğan yeni devlet önceki devletlerden biri tarafından yapılan bir antlaşmaya, yürürlükte olsun olmasın, yalnızca önceki devletin ülkesinden oluşan bölümü açısından taraftır (md.31/32)[http://untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/3_2_1978.pdf. (Vienna Convention on Succession of States in Respect of Treaties- 1978)9. Yine söz konusu şekilde oluşan devlet, önceki devletlerden birince imzalanan ve henüz onay ya da kabul işlemleri tamamlanmamış bir antlaşmaya işlemleri tamamlamak şartıyla taraf olabilecektir (md.33) [http://untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/3_2_1978.pdf. (Vienna Convention on Succession of States in Respect of Treaties- 1978)]. Ancak bu taraf olma, elbette yalnızca imzacı önceki devletin ülkesinden oluşan bölümü bakımından geçerli olacaktır. Sayılan üç durumun da geçerli olabilmesi için yeni devletin antlaşmaya taraf olmasının antlaşmanın konu ve amacına aykırı düşmemesi, antlaşmanın uygulanma koşullarını temelden değiştirmemesi ya da, eğer öteki tarafların rızasını gerektiren bir durum varsa, bu rızanın yeni devlet için de verilmiş olması gerekmektedir. Bir devletten ayrılma yoluyla oluşan yeni bir ya da birkaç devlet durumunda, önceki devlet ülkesinin tümü için yürürlükte olan bir antlaşma sonraki devletlerin her birini ve önceki devlet ülkesinin bir bölümü için yürürlükte olan her antlaşma yalnızca bu ülke parçası üzerinde kurulan sonraki devleti bağlayacaktır (md. 34). Bir devletin ülkesinden ayrılma yoluyla oluşan yeni bir devlet önceki devletçe yapılan ardıl olma sırasında yürürlükte olmayan bir antlaşmaya bir ardıl olma bildirimini ile taraf olabilecektir (md. 36). Yine, bir devletin ülkesinden ayrılma yoluyla oluşan yeni bir devlet önceki devletçe imzalanan ve henüz onay ya da kabul işlemleri tamamlanmamış bir antlaşmaya gerekli işlemleri tamamlayarak taraf olabilecektir (md. 37). Ülkesinden bir bölümü ayrıldığı halde varolmaya devam eden devlet bakımından önceden yürürlükte olan her antlaşma, ilke olarak, yürürlükte kalacaktır (md. 35).

Halefiyetin “bir toprak parçasının el değiştirmesi” gibi bir durumla doğması halinde yapılacak işlem, diğer durumlara göre oldukça sadedir. Viyana Sözleşmesi'nin 15. maddesine [http://untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/3_2_1978.pdf. (Vienna Convention on Succession of States in Respect of Treaties- 1978)] göre söz konusu toprak parçası için, önceki devletin antlaşmalarının tümü geçersiz olup sonraki

devletinkiler yürürlüktedir. Ancak sonraki devletin antlaşmalarının da konu, kapsam ve amaç bakımından çelişmemesi gözetilir.

C- Halefîyet Sisteminde Koruma Altına Alınan Bazı Kavramlar

1978 Viyana Sözleşmesi, “antlaşmalara halef olma” sorununu düzenlerken bir takım kuraldışılıkları da saymıştır. 11. maddeye göre “sınır antlaşmaları” her daim geçerlidir. Diğer bir deyişle sınırlarda III. devletlerin aleyhine bir durum yaratacak değişikliklerde bulunulamaz. Sözleşmenin 12. maddesi yine III. devletleri gözetmiş ve askeri üs kurmaya izin veren antlaşmalar dışında diğer devletler lehine hak yaratan ülkesel durumlar da her halükarda geçerliliğini koruduğunu belirtmiştir. Ayrıca, 1978 Sözleşmesi’nin hiçbir hükmünün devletler hukukunun her halkın ve her devletin doğal zenginlikleri ve kaynakları üzerindeki sürekli egemenliği kabul eden ilkelerini etkilemeyeceği öngörülmektedir (mad. 13).

II- SSCB’nin Dağılması, Sonuçları ve Halefîyet Sorunları

SSCB’yi oluşturan cumhuriyetlerin ardına bağımsızlıklarını ilan etmelerinden sonra, 8 Aralık 1991’de Minsk’te toplanan RF, Ukrayna ve Belarus devlet başkanları Bağımsız Devletler Topluluğu’nu kurdular. Daha sonra 21- 22 Aralık 1991’de Alma-Ata toplantısında bu topluluğa diğer cumhuriyetler de dâhil oldular [http://en.wikipedia.org/wiki/Commonwealth_of_Independent_States]. SSCB 1991 sonunda yıkıldı ve RF onun “devam eden devleti” olarak uluslararası topluluğa katıldı.

SSCB, RF’ ye başka şeylerin yanı sıra dört önemli miras bırakmıştı. Birincisi, BM Güvenlik Konseyi’ne sürekli üyelik ve buna bağlı olarak veto hakkı; ikincisi, nükleer silahlar ve bilimsel- teknolojik devrimin ürünü olan bu teknolojiyi kitlesel üretime dönüştüremese de uzay teknolojisi; üçüncüsü, kendisinin de Çarlık Rusyası’ndan devraldığı güçlü bir devlet yapısı- geleneği ve son olarak göz ardı edilemeyecek düzeyde yetişmiş insan kaynağı.

1990’lı yılların başına gelindiğinde artık Sovyetler Birliği’ni oluşturan 15 cumhuriyetten üçü; Litvanya, Letonya ve Estonya bağımsızlığa kavuşmanın son adımlarının atmaktaydılar. Gorbaçov, Cumhuriyetleri yeni bir “İttifak Sözleşmesi”ne davet ediyor, Kremlin’in rolünü minimuma indirerek, Cumhuriyetlere daha çok yetki verilmesini öneriyordu. Fakat hızlı gelişmeler, artık merkezi devletin yaşama imkânının olmadığını gösteriyordu. Diğer taraftan SSCB’nin kendisinde başlayan Yeltsin hareketi de Gorbaçov’i iyice sıkıştırmıştı. Bir anda ortaya 15 bağımsız devlet çıkıvermişti.

1991’de bağımsız Rusya, Ukrayna ve Belarus’un yeni başkanlarının imzaladıkları “Belovejsk Antlaşması”yla “Bağımsız Devletler Topluluğu” ilan edildi (Walker, 2001: 89). Daha sonra Kazakistan ve ardından geriye kalan 8 cumhuriyet de bu antlaşmayı imzalayarak topluluğa üye oldular. Ancak Baltık Cumhuriyetleri BDT’nin dışında kaldı.

Yukarıda belirtildiği gibi, 7- 8 Aralık 1991 tarihlerinde dünya siyasi tarihi açısından önemli bir olay yaşandı. Minsk kentinin yakınlarında bulunan Belovejsk isimli yerde Belarus, Rusya Federasyonu ve Ukrayna Devlet Başkanları, çok zor koşullarda yürütülen görüşmeler sonucunda, Bağımsız Devletler Topluluğu’nun Kuruluş Antlaşması’nı yani Belovejsk Antlaşması’nı imzaladılar (Mullerson, 1994: 147). Söz konusu tarihe kadar Birliği oluşturan Cumhuriyetlerin çoğunluğu artık kendi bağımsızlıklarını ilan ederek ilgili yasal düzenlemeleri kabul etmişti. Örneğin, Azerbaycan Parlamentosu 18 Ekim 1991 tarihinde “Bağımsızlık Hakkında Anayasal Karar” adlı bir yasa benzerini kabul etti (Mullerson, 1994: 151). Fakat bu Karar,

SSCB'nin ortadan kalkmasını onaylayan Belovejsk Antlaşması'nın ardından 29 Aralık 1991 tarihinde yapılan referandum sonucu hukuken tartışmasız bir geçerlilik kazanmış oldu. Litvanya, Letonya ve Estonya ise resmen Birlik'ten ayrılarak devletlerarası toplum tarafından bağımsız devletler olarak tanınmıştı. Bu koşullarda imzalanan Belovejsk Antlaşması'nın girişinde şöyle denilmekteydi; "Biz, Belarus Cumhuriyeti, Rusya Federasyonu ve Ukrayna, 1922 tarihli SSCB Birlik Antlaşması'nı imzalamış kurucu devletler olarak, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin devletler hukuku süjesi ve jeopolitik gerçeklik olarak sona erdiğini beyan ediyoruz." [<http://www.therussiasite.org/legal/laws/CIScharter.html>. (The Charter of The Commonwealth of Independent States- 1991)]

"Acaba bu üç Cumhuriyetin devlet başkanları Birliğin tümünü sona erdirme hakkına ve yetkisine sahip miydi?" sorusunu hukukçular farklı şekillerde yanıtlamışlardır. V. Kudryavtsev, Y. Kalmikov ve Y. Yakovlev gibi yazarlara göre, Birliğin feshine sadece tüm ülke vatandaşları veya en azından bu konunun çözümü için özel olarak seçilmiş yasal temsilciler karar verebilirdi (Hüseynov, 2003: 126).

V. Kuliyeve isimli Sovyet hukukçusuna göre ise, Birliği oluşturan devletlerin egemenliğine göre bunlara öncelik tanımak gerekirdi. Zira, 1922 yılında Sovyetler Birliği'ni oluşturan Cumhuriyetler kendi egemenliklerini kaybetmemişlerdi ve gerek 1922 Antlaşması, gerekse SSCB'nin tüm diğer anayasaları bu gerçeği kabul ediyordu. Böylece, üç kurucu devletin 30 Aralık 1922 tarihli SSCB Kuruluş Antlaşması'nı feshetme girişimi, bunlar bakımından söz konusu Antlaşma hükümlerinin sona ermesi anlamına geliyordu (Hüseynov, 2003: 127).

SSCB'nin kesin çöküşüne neden olan ve üç Slav Cumhuriyeti tarafından atılan bu adım, bundan az bir süre önce bağımsızlıklarını ilan etmiş diğer Cumhuriyetlerde endişe ile karşılandı. 13 Aralık 1991 tarihinde Aşabat'ta toplanan beş Orta Asya Cumhuriyeti'nin devlet başkanları, Belarus'ta imzalanmış Antlaşma'yı pozitif bir adım olarak değerlendirdilerse de, bu adımın beklenmedik bir anda atıldığının altını çizdiler. Ayrıca, devlet başkanlarının bildirisinde, eski SSCB Cumhuriyetlerinin hepsinin Topluluk içinde alınacak kararların ve kabul edilecek belgelerin hazırlanması sürecine katılma hakkının olması, BDT Kuruluş Antlaşması'na bazı değişiklik ve ilavelerin yapılmasının gereği vurgulanarak Topluluğun oluşumuna ilişkin konuların görüşülmesi için eski SSCB Cumhuriyetlerinin tamamının katılacağı bir devlet başkanları toplantısı yapılması talebi yer alıyordu (Suny, 1997: 103).

21 Aralık 1991 tarihinde Alma-Ata'da toplanan 15 eski Cumhuriyetten 11'inin devlet başkanları, Kuruluş Antlaşması'na Ek Protokol'ü ve Alma-Ata Deklarasyonu'nu imzaladılar. Bu Protokol ve Deklarasyon'da, SSCB'nin bir devletler hukuku süjesi olarak sona erdiği tekrarlanıyor ve Azerbaycan, Ermenistan, Belarus, Kazakistan, Kırgızistan, Moldova, Rusya Federasyonu, Tacikistan, Türkmenistan, Özbekistan ve Ukrayna'nın eşit haklara sahip olan Yüksek Akit Taraflar olarak Bağımsız Devletler Topluluğu'nu kurdukları beyan ediliyordu (Butler, 2002: 211).

Jeopolitik sistem içinde SSCB'nin yok olması yurtdışında endişe ile karşılandı. Sovyetler Birliği hakkında "geçmiş zamanda" konuşma ortamı, Fransa Cumhurbaşkanı F. Mitterrand'ın ifadesiyle, "sonrası ne olacak" sorusunu gündeme getirmişti. Batıyı en çok nükleer silahların kaderi ilgilendiriyordu. ABD yönetimi iki hafta süren temaslardan sonra eski SSCB'ye ait nükleer silahlar konusunda kendi yaklaşımını netleştirdi. Buna göre, Sovyetlerin tüm nükleer potansiyeli tek bir ülkede, Rusya'da, toplanmalı; eski SSCB ülkelerinin tamamı Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşması'na taraf olmalı ve nükleer üniteler üzerinde güvenli bir denetim sağlanmalıydı (Mullerson,

1993: 478). Bunun dışında, SSCB'nin BM Güvenlik Konseyi'ndeki sürekli üyeliği, taraf olduğu devletlerarası antlaşmalardan doğan yükümlülükleri, borç ve alacakları gibi hususların nasıl çözüme kavuşturulacağı sorun olarak kalmaktaydı.

III- SSCB'nin Ardından Antlaşmalara Halef Olma Sorunu Nasıl Çözüldü?

BDT'nin kuruluş belgelerinde şöyle bir hüküm yer almaktadır; “Topluluğa katılan devletler, eski SSCB'nin taraf olduğu antlaşmalardan doğan devletlerarası yükümlülüklerin yerine getirilmesini garanti etmektedir (Heenan/ Lamontagne, 2001: 79).” Kuşkusuz, sadece bu hükme dayanarak SSCB'nin devletlerarası hak ve yükümlülükleri ile ilgili tüm konuların çözüme kavuştuğunu düşünmek yanlış olurdu. Bu adım sadece halefîyet konularının hukukî düzenlenmesi yönünde yürütülmesi gereken zor sürecin başlangıcıydı. Yukarıda belirtilen Viyana Sözleşmeleri o dönemde henüz yürürlüğe girmedikleri için halefîyetle ilgili konular yeni devletler arasında yapılan antlaşmalar ve alınan kararlarla düzenlenmiştir. Genel olarak bu düzenlemeler, kural olarak, Bağımsız Devletler Topluluğu çerçevesinde yapılmıştır. Bununla birlikte, Rusya ve Baltık Cumhuriyetlerinin durumu bazı özellikler arz ettiğinden söz konusu devletlerin hukukî statüsünün ayrıca ele alınması gerekir. Rusya ve Baltık Cumhuriyetleri dışında kalan eski SSCB Cumhuriyetleri ise her hangi bir özel duruma gerek kalmaksızın yeni bağımsız devletler olarak kabul edilmiş ve Sovyetler Birliği'ne halefîyet konularına ilişkin tüm görüşmelere katılmıştır.

Ukrayna, Beyaz Rusya ve Gürcistan halefîyet sorununda değilse bile politik açıdan genel tablodan biraz farklılık göstermişlerdir. Ukrayna ve Beyaz Rusya, SSCB oluşmadan birer devletler hukuku süjesi olarak kabul edilmekteydi. Bu nedenle bu devletler BM örgütünün kurucu üyesi ve aynı zamanda pek çok devletlerarası antlaşmanın akit tarafı olarak görülmüştür. Sovyetler Birliği'nin kurulmasından sonra, Ukrayna ve Beyaz Rusya, BM'de kendilerini temsil yetkisinin Sovyetler Birliği'ne ait olduğu kabul etmişlerdir. Bu yetki, SSCB Anayasası'nın 1977'de düzenlenen 80. maddesinden alınmaktadır (Dawisha/ Parrott, 1994: 97). Böylece Ukrayna ve Beyaz Rusya'nın, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından önce ve sonra varlıklarını sürdürdükleri benimsenmiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılması ile bu devletler devletlerarası sahada devlet varlığını tekrar elde etmişlerdir. Eski Sovyetler Birliği döneminde akdedilip yürürlüğe girmiş olan antlaşmalarla bu devletlerin bağlılığı devam etmektedir. Yukarıda açıklandığı üzere, bu devletlerin halefîyet durumu BDT ülkeleriyle tıpatıp benzerlik gösterdiği için, bunlar için özel bir başlık açılmaya gerek duyulmamıştır. Öte yandan Gürcistan da BDT ülkeleriyle halefîyet açısından benzer özellikler taşımaktadır. Tek farkı, en başta bir takım politik nedenlerden dolayı BDT'ye girmeyi reddetmiş olmasıdır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra, Gürcistan bağımsızlığını ilan etmiş, diğer cumhuriyetlerin katıldığı, BDT'ye ilk başlarda girmemiştir. Gürcistan Cumhuriyeti, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılmasından sonra oluşan “yeni bağımsız devlet” niteliğindedir. Zaten daha sonra, Aralık 1993'te, BDT'ye katılmış ve BDT çerçevesinde halefîyet durumlarını düzenleyen tüm antlaşmalara taraf olmuştur.

Bu sayılanların dışında kalan diğer Cumhuriyetler de (ki bunlar Azerbaycan; Ermenistan, Kırgızistan, Kazakistan, Özbekistan, Moldavya, Tacikistan, Türkmenistan olarak sıralanabilir) devletler hukuku sahnesine yeni katılmıştır. 1991 yılı sonunda Baltık Cumhuriyetleri ve Gürcistan hariç, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra ortaya çıkan bu Cumhuriyetler, Alma-Ata Bildirisi'yle BDT'nin üyesi olmuşlardır. Yeni ortaya çıkan bu Cumhuriyetlerin tümünün, halefîyetle ilgili sorunları Alma-Ata Bildirisi ile kurulan Bağımsız Devletler Topluluğu bünyesinde değerlendirilmiş ve söz konusu sorunlar burada topyekûn çözümlenmeye çalışılmıştır.

Ukrayna, Beyaz Rusya ve Rusya Federasyonu Minsk'te toplanarak, Bağımsız Devletler Topluluğu'nun yaratılmasına destek kararı vermişler, sonra da bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Bu devletlerin dışında kalan Ermenistan, Kırgızistan, Özbekistan, Azerbaycan, Moldova, Kazakistan, Tacikistan ve Türkmenistan da Alma-Ata'da aldıkları kararlarla BDT'ye katılmışlardır. Bu yeni topluluk, ne bir devlet ne de bir süper devlet niteliği taşıyacaktı. Sadece bağımsız devletlerden oluşmuş devletlerarası bir örgüt olup hükümetler arası koordinasyon ve ortak çalışma alanı niteliğindedir. “Devlet Başkanları Konseyi” ve “Hükümet Başkanları Konseyi” adlı iki organı bulunmaktadır (Heenan/ Lamontagne, 2001: 83). Konsey tarafından bağlayıcı kararlar alındığı ölçüde, Topluluğun devletlerarası süje olup olmadığı saptanabilecektir. BDT, devletlerarası güvenin ve barışın korunması için eşgüdüm halinde hareket etmeye ve bir gümrük birliği oluşturmaya karar vermiştir.

SSCB'nin dağılması ile, İkinci Dünya Savaşı'nda Sovyetlerin işgali ve ilhaki sonucu SSCB'ye katılan Letonya, Litvanya ve Estonya'dan oluşan Baltık Cumhuriyetleri SSCB'nin yaptığı antlaşmalarla bağlı olmadıklarını bildirmiştir. Buna karşılık, diğer devletler çeşitli bildirimlerle SSCB'nin yaptığı antlaşmalarla, ilke olarak, bağlı olduklarını kabul etmiştir.

Rusya Federasyonu, Aralık 1991'de Beyaz Rusya ve Ukrayna ile Minsk'te oluşturduğu Bağımsız Devletler Topluluğu Antlaşması ve 1992'nin başında Gürcistan dışındaki Kafkas ve Orta Asya devletlerinin bu Topluluğa katıldığı Alma-Ata Antlaşması'na dayanarak Rusya Federasyonu'nun SSCB'nin “devam eden devleti” olduğunu ve öteki yeni devletlerin ise SSCB'nin ardılı olduğunu ileri sürmüştür. Rusya Federasyonu bu iddiasını anılan antlaşmaların özellikle Rusya Federasyonu'nun BM Güvenlik Konseyi'nde SSCB'nin sürekli üyelik statüsünün sürdürmesini kabul etmelerine ve bunun üçüncü devletlerce de kabulüne dayandırmaktadır. Rusya bu savını, ayrıca, SSCB'nin devletler hukukunda ilk ortaya çıkışında Rusya'nın bu devletin çekirdeğini oluşturması ve SSCB'nin parçalanması sırasında da bağımsızlığını en son kazanan devlet olmasına dayandırmaktadır. Rusya, söz konusu “devam eden devlet” ve “halef devlet” ayrımı sonucu, SSCB'nin bütün antlaşmalarının özel bir işleme gerek kalmadan Rusya Federasyonu'na bağlandığını, buna karşılık, öteki devletlerin kendi anayasalarına uygun olarak SSCB'ce yapılan antlaşmalarla bağlanacağını belirtmiştir.

Üçüncü devletler, genel olarak, SSCB'den ayrılan sonraki devletlerin önceki devletlerin antlaşmalarına ilke olarak halef olmasını kabul etmekle birlikte, her bir sonraki devletin özel durumuna ve ilgili antlaşmalara bakarak faydacı bir yaklaşımın uygun olacağı görüşünü benimsemiş görünmektedir. Böylece, özellikle Batılı devletler sonraki devletler ile ikili antlaşmaları tarayarak bunlardan sürdürülmesi iki tarafça da uygun görülenlerin teyit edilmesinin ve çok taraflı antlaşmaların bu devletler bakımından yürürlükte kalmasının bu devletlerin depozitere bu antlaşmalarla bağlı olduklarını bildirmeleri ile gerçekleşmesinin uygun olacağını kabul etmektedir. Sonuç olarak, uygulamada anılan bu devletler bakımından tek bir halefiyet rejiminin kabul edilmediği, devlete ve antlaşmasına bağlı olarak bir çözüm arandığı gözlenmektedir. Bunun belki de tek kuraldışılığı, sınır antlaşmaları ve ülkesel statüye ilişkin antlaşmaların sonraki devletleri bağladığı yapılageliş ilkesine dayanarak, bu nitelikteki antlaşmaların her haliyle yürürlükte kaldığı görüşünün özellikle eski SSCB'ye komşu devletlerce ileri sürülmesidir. Örneğin, Türkiye Cumhuriyeti 1921 Moskova ve 1921 Kars Antlaşmaları ile saptanan Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan ile doğudaki sınırlarının bu olaylardan hiçbir şekilde etkilenmeyeceğini her vesileyle bildirmektedir (Pazarıcı, 2005: 358). Yine, Türkiye Cumhuriyeti için SSCB ile yapılmış bulunan Karadeniz'deki

karasuları, kıta sahanlığı ve münhasır ekonomik bölge sınırlandırmalarını düzenleyen antlaşmalar yürürlükte bulunmakta ve sonraki devletleri bağlamaktadır.

SSCB'nin Baltık Cumhuriyetleri'ni işgal etmesi nedeniyle, bu devletlerin hiçbir zaman devletlerarası varlıklarını kaybetmedikleri kabul edildiğinden, 1940'tan önce yapmış oldukları antlaşmaların halen geçerli olduğu savunulmuştur. SSCB'nin bu devletlerin ülkelerine ilişkin imzalamış olduğu antlaşmalar Baltık Cumhuriyetleri için geçerli sayılmamıştır.

Beyaz Rusya ve Ukrayna devletleri de varlıklarını sürdüren devletler olarak kabul edildiklerinde, "pacta sunt servanda" ilkesi gereği SSCB'nin akdettiği antlaşmalarla bağlı sayılmışlardır.

Rusya Federasyonu'nun durumu ise daha farklıdır. Rusya Federasyonu, halef devlet değil, devam eden devlettir. Bu nedenle SSCB'nin akdettiği antlaşmalar için üçüncü devletler bakımından birincil muhataptır.

Diğer bağımsız Cumhuriyetler, günümüzde Gürcistan da dâhil olmak üzere, Alma-Ata Bildirisi ile Sovyetler Birliği'nin akdetmiş olduğu antlaşmalara taraf olmayı kabul etmişlerdir. Bu bakımdan, Alma-Ata Bildirisi'nde, 1978 Viyana Devletlerin Antlaşmalarına Ardıl Olma Sözleşmesi ile bu tip halefîyet olaylarında dikkate alan düzenlemeler bakımından paralellikler görülmektedir. Bu devletler selef devletin yapmış olduğu antlaşmalarla bağlı olacaktır. Bu devletler, devlet borçları hakkındaki sorunlarını ise Rusya Federasyonu Merkez Bankası aracılığıyla yürüteceklerdir. Söz konusu devletler, devletlerarasında güvenlik, barış, çevre gibi konularda eşgüdüm sağlanması ve geliştirilmesi amacıyla topluluk oluşturma ihtiyacını duymuşlardır. Öyle ki, SSCB'nin dağılmasının ardından bölgede oluşacağı kesin görülen güç boşluğunun doğuracağı olası krizlerden kaçınılmasının da yegâne yolu bu gibi görünmektedir.

A- Baltık Cumhuriyetleri

Baltık Cumhuriyetleri 18. yüzyılda Rusya İmparatorluğu'nun bir parçası olmuştu. Ekim 1917 devriminden sonra Almanya ve Rusya arasında 3 Mart 1918 tarihli Barış Antlaşması'yla, Rusya tarafından bağımsızlıkları tanınmıştı. Ancak 23 Ağustos 1939'da Sovyetler Birliği ve Almanya arasında düzenlenen bir antlaşmayla Baltık Cumhuriyetleri Sovyetler Birliği'ne verilmişti. Baltık Cumhuriyetleri, savaş olmadan bir ilhakla Rusya'ya ait olmuşlardı (Cordell, 1990: 288).

1989'un Temmuz ayında önce Litvanya SSCB'den bağımsızlığını kazanmış, aynı yılın ilerleyen aylarında Letonya ve Estonya da bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Sovyetler Birliği'nin, devletler hukukunun "güce başvurarak ülke elde edilmemesi" yasağını çiğneyerek bu iki ülkeyi ilhak etmesi nedeniyle, devletler hukuku süjesi olan niteliklerini kaybetmemişlerdir. Bu üç cumhuriyet bağımsızlıklarını yeniden kazanarak devletler hukuku açısından eski statülerine geri dönmüşlerdir. Baltık Cumhuriyetleri'nin bağımsızlıkları sonucunda, Sovyetler Birliği'nin Polonya ile sınırlarla ilgili olarak 16 Ağustos 1945'te ve 15 Şubat 1961'de imzalamış olduğu antlaşmaların yürürlüğüne ilişkin sorun çıkmıştır. En nihayet, Litvanya ve Polonya 13 Ocak 1992'de iyi komşuluk antlaşmasıyla görünür sınırları korumuşlardır (Lawstone, 1996, 217). Aslında iyi komşuluk ilişkisi antlaşması olmasaydı dâhi Litvanya'nın yapabileceği fazla bir şey yoktu. Zira çalışmanın Birinci Bölümü'nde de belirtildiği gibi, devletler hukukunda "sınır antlaşmaları" koruma altındadır ve herhangi bir halefîyet durumundan etkilenmezler. Sonuçta, Baltık Cumhuriyetleri SSCB'nin halefi olmayı reddettilerse de mevcut antlaşmalara genel olarak riayet etmişlerdir. Burada elbette devletlerarası toplumda kabul edilme isteği ve ihtiyacı önemli bir motivasyon aracı olmuştur.

SSCB'nin dağılmasından sonra halefiyet konusu ile ilgili diğer bir sorun Baltık Cumhuriyetlerinin statüsünü ilgilendiren şu sorudan kaynaklanmıştır: acaba 1940–1991 döneminde Sovyetler Birliği'nde yer almalarına rağmen Baltık Cumhuriyetleri daha önce bağımsız olmuş devletlerin devletler hukuku süjeliğini devam ettirmekte midir?

1990 yılında Litvanya, 1991 yılında ise Estonya ve Letonya bağımsızlıklarını ilan ederken, yeni devlet olmadıklarını ve 1940 yılında gerçekleşen Sovyet işgalinden önce mevcut olmuş devletlerin tekrar bağımsızlığa kavuşmasını sağladıklarını beyan etmişlerdir. Bazı yazarlara göre, işgal nedeniyle 1940'da gerçekleşen birleştirme üçüncü devletlerin çoğunluğu tarafından hukuka aykırı bulunduğu için Baltık Cumhuriyetlerinin söz konusu demeci fazla sorun çıkarmamıştır [[http://www.biocrawler.com/encyclopedia/Post-Soviet states](http://www.biocrawler.com/encyclopedia/Post-Soviet_states)]. Diğer taraftan, işgale ilgili benzer durum İkinci Dünya Savaşı ertesinde Etiyopya, Çekoslovakya, Arnavutluk ve Avusturya için de söz konusu olmuştur. Bununla birlikte, Baltık Cumhuriyetlerinin "devam eden devlet" tezi hukukî açıdan bazı sorunlar doğurmuştur. Zira bu durumun kabulü ile onlar, hem SSCB'nin hak ve yükümlülüklerine ardıl olmanın reddine, hem de 1940 yılında mevcut olmuş sınırların eski hale getirilmesine çalışmıştır. Baltık Cumhuriyetleri kendi görüşlerinde ısrar ederek SSCB'ye halefiyet konularında yapılan düzenlemelere katılmamıştır. Fakat Mullerson'un belirttiği gibi, SSCB'nin bazı antlaşma yükümlülüklerini ret etmek hukuken mümkün değildir (Mullerson, 1993: 481). Nitekim Estonya ve Finlandiya daha önce Sovyetler Birliği'nin yapmış olduğu bazı antlaşmaların halen yürürlükte olduğunu ortak bildiri ile duyurmuştur. Sınırlarla ilgili konu ise daha büyük sorun doğurmuştur. Estonya ve Letonya'nın, 1920 yılında yapılmış Tartus Barış Antlaşması ile belirlenen sınırlara geri dönülmesi gerektiği yönündeki demeci büyük eleştirilere maruz kalmıştır (Lawstone, 1996: 219). Zira sınır antlaşmaları ve ülkesel statüye ilişkin antlaşmaların sonraki devletleri bağladığına ilişkin yapıla geliş ilkesi, 23.8.1978 Viyana Devletlerin Antlaşmalarına Ardıl Olma Sözleşmesi'nin 11. maddesi ile de teyit edilmiştir. Devletlerarası mahkeme içtihatlarında genel olarak kabul edilmiş "uti possedetis juris" ilkesi sınırların dokunulmazlığı bakımından Baltık Cumhuriyetlerinin tezini geçersiz kılmıştır. Bu açıdan, elli yıllık aradan sonra "restitutio ad integrum" ilkesinin uygulanması gerçekçi olanaktan ziyade temenni niteliğini taşımıştır. Fakat üçüncü ülkeler, SSCB'nin diğer konulara ilişkin iki taraflı antlaşma hükümlerinin Baltık Cumhuriyetlerini bağlamayacağını kabul etmiştir. Hatta Fransa, daha da ileriye giderek, 1920'li ve 1930'lu yıllarda Baltık Cumhuriyetleri ile yaptığı antlaşmaların geçerli olduğunu beyan etmiştir (Lawstone, 1996: 220).

B- Bağımsız Devletler Topluluğu

Bağımsız Devletler Topluluğu'nun kuruluş belgelerinin (BDT Kuruluş Antlaşması, Ek Protokol, Alma-Ata Deklarasyonu) kabulü ile birlikte SSCB'nin bir devletler hukuku süjesi olarak varlığı sona ermiş oldu. Fakat SSCB'nin hukuk süjeliği BDT'ye geçmedi, çünkü Alma-Ata Deklarasyonunda açıkça yer aldığı gibi, "Topluluk ne devlet, ne de devlet-üstü bir kuruluş" değildi [<http://www.therussiasite.org/legal/laws/CIScharter.html>]. (The Charter of The Commonwealth of Independent States- 1991)]

Daha önce de belirtildiği gibi, devletlerin halef olması ile ilgili konular 23.8.1978 tarihli Viyana Devletlerin Antlaşmalarına Ardıl Olma Sözleşmesi ve 8.4.1983 tarihli Viyana Devletlerin Devlet Malları, Arşivleri ve Borçlarına Ardıl Olma Sözleşmesi ile düzenlenmiştir. Bu Sözleşmeler dikkate alınarak, eski SSCB'nin ülke toprağında yeni oluşan 15 Cumhuriyetin hepsinin SSCB'nin halefi olduğu söylenebilir. Ancak Baltık Cumhuriyetleri bu durumu farklı değerlendiriyordu. Diğerlerinden önce, 1991 yılının Ağustos ayında, kendi bağımsızlıklarını ilan eden Estonya, Litvanya ve Letonya, "1940

yılında işgal edildiklerini, hukuken SSCB'ye dâhil olmadıklarını ve dolayısıyla halefi de olamayacaklarını" beyan ediyorlardı. Bu durumda, SSCB'nin halefi olan devletler olarak BDT'nin kurucusu olan 11 devleti kabul etmek gerekirdi. Bu sonuca her şeyden önce BDT kuruluş belgelerinde yer alan şu hükümden varılabilir: "Topluluğa katılan devletler, eski SSCB'nin taraf olduğu antlaşmalardan doğan uluslararası yükümlülüklerin yerine getirilmesini garanti etmektedir" [<http://www.therussiasite.org/legal/laws/CISCharter.html>]. (The Charter of The Commonwealth of Independent States- 1991)].

O dönemde 23.8.1978 tarihli Viyana Devletlerin Antlaşmalarına Ardıl Olma Sözleşmesi henüz yürürlüğe girmemiş bulunduğu için, söz konusu Sözleşme'nin bir devlet ülkesinin parçalanması sonucu ortaya çıkmış devletler için öngörülen hükümleri uygulanmamış, fakat "yeni bağımsız devletler" statüsü fiilen dikkate alınmıştır. Bilindiği gibi, Sözleşme yeni bağımsız devletler için "tabula rasa" ilkesini getirmiştir. Sözleşme'nin 16. maddesine göre, "yeni bağımsız devlet" statüsünden yararlanan bir yeni devlet, ilke olarak, önceki devletin yaptığı ve halen yürürlükte olan bir antlaşmayla bağlı sayılmayacaktır [http://untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/3_2_1978.pdf]. (Vienna Convention on Succession of States in Respect of Treaties- 1978)]. Bununla birlikte, SSCB'nin dağılması sonucu oluşan devletler "yeni bağımsız devlet" statüsünü Sözleşme'de olduğu şekliyle uygulamamış ve SSCB'nin yaptığı bazı antlaşmalardan doğan yükümlülükler konusunda özel düzenlemelere gitmişlerdir.

Çeşitli Cumhuriyetleri ilgilendiren antlaşmalardan en önemlisi, kısaca AKKA olarak isimlendirilen 19 Kasım 1990 tarihli Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Hakkında Antlaşma olmuştur. Eski SSCB'nin bu antlaşmadan doğan hak ve yükümlülüklerinin nasıl uygulanacağı konularını BDT çerçevesinde düzenlemek amacıyla 15 Mayıs 1992'de "Ortak Bildiri" ve ayrı bir antlaşma imzalanmıştır. Özellikle Avrupa'nın güvenliğini yakından ilgilendiren, bu konuya ilişkin Avrupa Birliği tarafından kabul edilmiş 23 Aralık 1991 tarihli Bildiri'de AKKA ile ilgili endişe dile getirilmiştir. 15 Mayıs 1992 tarihli antlaşma bu endişeye son verse de, SSCB'nin taraf olduğu ve ortak çıkarları ilgilendiren diğer çok taraflı antlaşmaların durumu merak konusu olmaya devam etmiştir (Butler, 2002: 236). BDT ülkeleri, 23.8.1978 tarihli Viyana Devletlerin Antlaşmalarına Ardıl Olma Sözleşmesi'nin 34. maddesi doğrultusunda duruma açıklık getirmeye çalışmıştır. Daha önce de değinilen söz konusu maddeye göre, bir devletten ayrılma yoluyla oluşan yeni bir ya da birkaç devlet durumunda, önceki devlet ülkesinin tümü için yürürlükte olan bir antlaşma sonraki devletlerin her birini ve önceki devlet ülkesinin bir bölümü için yürürlükte olan bir antlaşma yalnızca bu ülke parçası üzerinde kurulan sonraki devleti, ilke olarak, bağlayacaktır. Ancak, bu kural taraflar aksini öngörmemişlerse, ya da yeni devlet ya da devletlerin antlaşmaya taraf olmaları antlaşmanın konu ve amacına aykırı düşmüyor ya da antlaşmanın uygulanmasını temelden değiştirmiyorsa geçerli olacaktır [http://untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/3_2_1978.pdf]. (Vienna Convention on Succession of States in Respect of Treaties- 1978)].

BDT'nin kurucusu olan devletler, SSCB'nin devletlerarası antlaşmalardan doğan yükümlülüklerinin yerine getirilmesinin garanti edildiğine dair BDT kuruluş belgelerinde yer alan hükümler doğrultusunda, 6 Temmuz 1992'de "Eski SSCB'nin Ortak Çıkarları İlgilendiren Antlaşmalarına Halefiyet Konularına İlişkin Karşılıklı Anlaşmaya Dair Memorandum (Suny, 1997: 132)" imzalamıştır. Bu Memorandumda, BDT devletleri, söz konusu antlaşmaların global istikrarın sağlanması ve üçüncü devletlerle ilişkilerin geliştirilmesi bakımından rolüne değinerek, bu antlaşmalara halefiyet konularına dair ortak yaklaşımın belirlenmesi gereğini vurgulamıştır. Memorandumun 1. maddesine göre: "Pratikte eski SSCB'nin tüm çok-taraflı antlaşmaları Topluluk ülkeleri bakımından ortak ilgi doğurmaktadır. Bununla birlikte,

söz konusu antlaşmalar, BDT devletlerinin herhangi bir kararını veya eylemini gerektirmemektedir. Bu antlaşmalara katılım konusu, her somut durumun özelliklerine, ilgili antlaşmanın nitelik ve içeriğine bağlı olarak her BDT kurucusu devletin kendisi tarafından çözümlenecektir (Voitovich, 2001, 345)."

Bununla ilgili olarak, BDT devletlerinin 1 Temmuz 1968 tarihli Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesine Dair Anlaşma (Sönmezoğlu, 1996: 344)'ya katılımını özellikle belirtmek gerekir. Bu durumda, SSCB'nin nükleer silaha sahip devlet olarak söz konusu antlaşmadan doğan hak ve yükümlülükleri (depoziterlik de dâhil) Rusya Federasyonu'na geçmiş, diğer devletler ise antlaşmaya "nükleer silaha sahip olmayan devletler" olarak taraf olmuştur.

Halefiyetle ilgili yukarıda belirtilen Memorandum'un 2. maddesi, BDT devletlerinin tümü için değil, sadece bir kısmı için ilgi doğuran antlaşmalar konusunda çözümü, söz konusu antlaşmaların uygulanabileceği devletlerin kararına bırakmıştır. Bu tür antlaşmalar grubuna silahlar üzerinde denetim ve silahsızlanma konusunda yapılanlar dâhil edilmiştir. Örneğin, eski SSCB'nin nükleer silahlarının durumu ve BDT alanında nükleer güvenlikle ilgili Rusya Federasyonu, Ukrayna, Belarus ve Kazakistan arasında 21 Aralık 1991'de "Nükleer Silahlara Dair Ortak Önlemler Hakkında Antlaşma (Sunny, 1997: 134)" imzalanmıştır. Memorandum'un 3. maddesinde ise tüm Topluluk devletlerinin çıkarlarını ilgilendiren iki taraflı antlaşmalara halefiyet konusu düzenlenmiştir. Bu madde uyarınca, sınırlara ilişkin antlaşmaların değişmez kalacağı yönündeki devletler hukuku ilkesi bir daha teyit edilmiştir (Sunny, 1997: 135). Aynı madde doğrultusunda, 9 Ekim 1992'de yapılan BDT Devlet Başkanları Konseyi toplantısında, Topluluk üyesi devletlerin eski SSCB ile ABD arasında 26 Mayıs 1972'de imzalanmış olan "Füze Savunma Sistemlerinin Sınırlandırılması Hakkında Anlaşma"ya ve yine eski SSCB ile ABD arasında 8 Aralık 1987'de imzalanmış "Kısa ve Orta Menzilli Füzelere İlişkin Anlaşma (Sunny, 1997: 136)"ya katılmasına dair karar alınmıştır.

Yukarıda anlatılanlardan BDT devletleri için ilgi doğurmayan antlaşmaların durumunun ne olacağı sorusu doğmaktadır. Fakat yine yukarıda belirtildiği gibi, Rusya Federasyonu Dışişleri Bakanlığı'nın 13 Ocak 1992 tarihli notası uyarınca, Rusya eski SSCB'nin devletlerarası antlaşmalarına taraf olmuştur. Bununla birlikte, Rusya, "rebus sic stantis" ilkesi uyarınca bazı iki taraflı antlaşmalara değişiklik yapılması için görüşme talebinde bulunmuştur. Nitekim Fransa gibi bazı ülkeler mektup değişimi yoluyla Rusya ile aralarında yürürlükte bulunan iki taraflı antlaşmaların listesini teyit etmiştir (Stern, 1996: 27). Dolayısıyla, BDT devletleri için ilgi doğurmayan tüm antlaşmalar, "devam eden devlet" statüsü gereği Rusya Federasyonu'nun sorumluluğuna girmektedir.

C- Rusya Federasyonu

Daha önce de belirtildiği gibi, SSCB'nin dağılması sürecinde, Baltık Cumhuriyetleri'nin bağımsızlığını ilan etmesi sonrasında yapılan hükümet darbesi ile Rus Birliği'nin bazı organlarında değişiklikler yapılmıştır. Buna rağmen SSCB'nin bütün Cumhuriyetleri, Rusya Sovyet Federal Sosyalist Cumhuriyeti hariç, bağımsızlıklarını bildirmişlerdir. 8 Aralık 1991 tarihinde Beyaz Rusya, Ukrayna ve RSFSC Minsk'te buluşmuşlar ve SSCB'nin devletler hukuku süjesi olarak yok olduğuna karar vermişler ve BDT'yi kurmuşlardır. 21 Aralık 1991'de ise yeni sekiz Cumhuriyet de bu Birliğe katılmışlardır.

SSCB'nin temelini oluşturan Rusya Federasyonu, devletlerarası toplulukta SSCB'yi temsil ettiğini ileri sürmüş, böylelikle BM Güvenlik Konseyi'nde SSCB'nin sahibi

olduğu "sürekli üyelik" koltuğuna da oturmuştur. BDT üyesi diğer cumhuriyetler de Alma- Ata Bildirisi ile bu durumu onaylamışlardır.

SSCB'nin çöküşünün en önemli halefiyet sorunlarından biri Rusya'nın "SSCB'nin devam eden devleti" olduğu yönündeki tezi ile ilgili olmuştur. Zira devam eden devlet halef devletten çok daha farklı hukukî sonuçlara tabidir. Birincide hükümet, nüfus veya toprak değişikliğine rağmen aynı devlet söz konusu olmakta, diğerinde ise bir devlet diğerinin yerine geçmektedir (Mullerson, 1993, 477). Dolayısıyla, eğer Rusya, SSCB'nin devam eden devleti ise, sadece hükümet ve sınır değişikliği ile birlikte eski SSCB'nin yerini alması, fakat eğer ardıl devleti ise, kendisi ile ilgili konularda hak ve yükümlülükler üstlenmesi gerekirdi. Teorik açıdan Rusya'nın durumunun tartışmalı olmasına rağmen pratikte çok fazla sorun çıkmamıştır. Fakat benzer durumda olan Sırbistan için Yugoslavya bakımından devam eden devlet statüsü tanınmamıştır. Mullerson 'a göre, bu konunun anlaşılması için iki verinin değerlendirilmesi gerekir: Kendisini önceki devletin "devam eden devleti" olarak beyan eden devletin tutumu ve söz konusu tutumun devletlerarası topluluk tarafından değerlendirilmesi (Mullerson, 1993: 477). Rusya'nın çabaları çok sayıda resmi belge ve mesajlardan anlaşılmaktadır. Bu konuda temel hukukî belge, BDT Devlet Başkanları Konseyi'nin 21 Aralık 1991 tarihli kararı olmuştur. Karara göre, Topluluk üyeleri, Güvenlik Konseyi'nde ve diğer devletlerarası örgütlerde SSCB'nin üyeliğinin devam ettirilmesi yönünde Rusya'yı desteklemektedir. Karar, "devam eden devlet" ibaresine yer vermemiş, sadece Rusya Federasyonu'nun isteğinin desteklenmesini kapsamıştır. Aynı şekilde RF Devlet Başkanı Boris Yeltsin tarafından BM Genel Sekreterliği'ne gönderilen 24 Aralık 1991 tarihli mesajda da bu statüye değinilmemiş, sadece söz konusu karar metni iletilmiştir. Buna rağmen, sonraki belgeler "devam eden devlet" durumunu desteklemiştir. Örneğin, Rusya Dışişleri Bakanlığı'nın BM'ye, diğer devletlerarası örgütlere ve Moskova'da bulunan diplomasi temsilciliklerine gönderdiği 27 Ocak 1992 tarihli notasında Rusya Federasyonu'nun, SSCB'nin devam eden devleti olduğu ve söz konusu örgüt ve ülkelerde bulunan temsilciliklerini yenilemeyeceği vurgulanmıştır. Rusya, iddiasını, ayrıca SSCB'nin devletler hukukunda ilk ortaya çıkışında bu devletin çekirdeğini oluşturmasına ve SSCB'nin parçalanması sırasında da bağımsızlığını ilan etmemiş tek cumhuriyet olmasına dayandırmaktadır (Pazarcı, 2005: 359). Rusya, söz konusu "devam eden devlet" ve "halef devlet" ayrımı sonucu, SSCB'nin bütün antlaşmalarının herhangi bir özel işleme gerek kalmadan Rusya Federasyonu'nu bağladığını, buna karşılık, öteki devletlerin kendi anayasalarının gerektirdiği prosedürleri uygulayarak SSCB tarafından yapılan antlaşmalarla bağlanacağını belirtmiştir.

Yukarıda da belirtildiği üzere, "devam eden devlet" hususunun tanınmasında üçüncü devletlerin yaklaşımı büyük önem arz etmektedir (Mullerson, 1993: 478). Bu bakımdan Rusya'nın isteğinin devletlerarası toplulukça genel kabul gördüğü söylenebilir. BM, AGİT ve diğer devletlerarası örgütler söz konusu durumu kabul ettiler. Devletlerin çoğunluğu da Rusya'yı yeni bağımsız devlet olarak tanıma yoluna gitmeyerek, Rusya'nın "devam eden devlet" tezini zımnen kabullendiler. Hatta bazıları bunu açıkça duyurmuştur. Örneğin, daha SSCB dağılmadan önce, 21 Kasım 1991 tarihli Rusya-Almanya Ortak Bildirisinde "Almanya ile SSCB arasında mevcut antlaşmaların Almanya ile Rusya Sovyet Federal Sosyalist Cumhuriyeti arasındaki ilişkilere uygulanacağı" öngörülmüştür. Aynı şekilde, Finlandiya ile Rusya arasında yapılan 11 Temmuz 1992 tarihli Protokol'de "devam eden devlet" ifadesine yer verilmiştir. Dünya devletleri arasında sadece Avusturya ve Meksika'nın tavrı farklı olmuş ve Rusya Federasyonu bu devletler tarafından yeni bağımsız devlet olarak değerlendirilmiştir (Stern, 1996: 29).

Görüldüğü gibi, Rusya Federasyonu'nun "SSCB'nin devam eden devleti" gibi tanınma talebi devletlerarası toplum tarafından genellikle kabul görmüştür. Batılı devletlerin bu tavrının iki önemli sebebi vardır. Bir taraftan, değişik Cumhuriyetlerde yer alan nükleer silahların tek elde toplanmasına çalışılmış; diğer taraftan, Güvenlik Konseyi'nin sürekli üyeleri ile ilgili BM Antlaşması'nda değişiklik konusunun gündeme getirilmesi önlenmiştir (Mullerson, 1993; 480).

Sonuç

SSCB'nin dağılmasından sonra ortaya çıkan halefiyet konularının bazı temel özellikler arz ettiğini söyleyebiliriz. Öncelikle, SSCB dağıldıktan sonra oluşan yeni devletler halefiyet sorunlarını büyük ölçüde o dönemde henüz yürürlüğe girmemiş 23.8.1978 tarihli Viyana Devletlerin Antlaşmalarına Ardıl Olma Sözleşmesi ve 8.4.1983 tarihli Viyana Devletlerin Devlet Malları, Arşivleri ve Borçlarına Ardıl Olma Sözleşmesine göre düzenlemiştir. Fakat bu süreç içinde Rusya'nın "SSCB'nin devam eden devleti" olarak tanınması farklı formüllerin aranmasını zorunlu kılmıştır. İkinci olarak, nükleer silahlar gibi çok önemli mallara halefiyet konularının uygulanan devletler hukukunda düzenlenmemiş olması, eski SSCB Cumhuriyetleri için bazı sorunlar doğurmuş ve çok zor yürütülen görüşmeler sürecinin uygulanmasını gerektirmiştir. Üçüncü olarak, devlet malları, borçları ve arşivleri konusunda mevcut olan bilgilerin Sovyetler Birliği içinde çeşitli ideolojik gerekçelerle gizli tutulması yeni bağımsız devletler bakımından önemli bilgi eksikliğine neden olmuştur. Son olarak, SSCB dağıldıktan sonra tüm halefiyet konuları BDT çerçevesinde düzenlenmiş, dolayısıyla BDT Sovyetler Birliği'nin dağılması ile ilgili ortaya çıkan sorunların görüşüldüğü temel forum işlevini de yerine getirmiştir.

80'li yılların sonuna gelindiğinde SSCB'nin artık ömrünü tamamlamış bir sistem olduğu görülmekteydi. Ekonomik hayattaki baskı, komünist ideolojinin "bağlayıcılığı" ile bile bertaraf edilemez hale gelmişti. Gorbaçov yönetiminin Birliği bir arada tutmak için giriştiği son birkaç hamle içinse oldukça geç kalınmıştı. Bu noktada siyasal ya da hukuksal açıdan SSCB'nin dağılması zaten beklenmekteydi. Zaten kaçınılmaz olan vukuu bulduğunda asıl beklenmedik olan SSCB sisteminin üyelerinin ne yapacağı, devletlerarası sahnede nasıl var olacaklarıydı. Zamanında SSCB ile birebir ilişkiler girmiş diğer dünya devletleri gelişmeleri merakla izlemekteydi. SSCB "ölmüştü" ve ortada paylaşılması gereken bir miras vardı. Miras denildiğinde sadece mal varlıklarını anlamak yanıltıcı olur zira SSCB ardında oldukça yüklü bir borç da bırakmıştı.

Baltık Cumhuriyetleri kendilerini Sovyet mirasından hemen soyutladılar. Sınır antlaşmaları dışında SSCB'nin hiçbir hak ya da yükümlülüğünü kabul etmediler. Bu eğilimleri dünya devletlerinden de genel kabul görmüştür. Bunun en önemli sebebi zamanında SSCB'nin söz konusu ülkeleri devletler hukukuna aykırı olarak işgal ve ilhak ettiğine dair genel kanaatti.

SSCB'nin çözülmesinden sonra ortaya çıkan diğer devletler ise, Rusya Federasyonu da dâhil olmak üzere, BDT çevresinde bir örgüt oluşturmaya gitmişlerdir. Halefiyet meselelerinin tümü de Topluluk çerçevesinde tartışılmıştır. RF hariç tüm BDT ülkeleri devletlerarası kamuoyunda "yeni bağımsız birer halef devlet" muamelesi görmüşlerdir. Devletlerarası toplumda kabul edilmeye olan ihtiyaçları gereği kendilerine "temiz sayfa" uygulanmasını özellikle istememişler, SSCB'nin tüm mirasına hakça oranda halef olma talebinde bulunmuşlardır.

Rusya Federasyonu ise, literatürde pek de rastlanmayan bir istekte bulunarak kendisinin SSCB'nin "devam eden devleti" olduğunu ilan etmiştir. RF'nin bu "devam eden

devlet” statüsü hem devletlerarası ilişkiler bakımından hem de SSCB’nin mirası bakımından ortaya çıkabilecek olası pek çok sorunu engellemiştir. Devam eden devlet statüsü gereği Rusya Federasyonu, SSCB’nin antlaşmaları, malları ve pek tabii ki borçları bakımından birincil muhataptır. RF’ nin devam eden devlet olma isteği devletlerarası kamuoyunda memnuniyetle desteklenmiştir. Bunun en önemli sebebi SSCB’nin mirasındaki nükleer silahlar ve pek tabii ki BM Güvenlik Konseyi’ndeki sürekli üyeliktir. RF devam eden devlet olarak kabul edilmeseydi nükleer silahlar yeni bağımsız ve politik açıdan karışık devletler arasında paylaşılacak ve devletlerarası güvenlik bakımından büyük bir tehlike arz edecekti. Öte yandan, BM Güvenlik Konseyi’ndeki sürekli üyelik koltuğu ise tam bir kargaşaya yol açacak ve BM Şartı’nın değiştirilmesi gerekecekti. Rusya Federasyonu’nun devam eden devlet sıfatı devletlerarası toplumu pek çok karmaşa ve zahmetten kurtarmıştır.

Bu çalışma halefîyetle ilgili muallâkta kalan bir takım konulara açıklık getirmeye çalışmıştır. Görülmüştür ki; halef devlet- devam eden devlet ayrımına gitmek sınırlar, nüfus ve politik rejimde pek de önemli bir farklılığa neden olmamaktadır. Bir halefîyet durumu vukuu bulduğunda devletlerarası toplum, devletlerarası ilişkilerdeki istikrarın korunması hakkındaki endişelerini dile getirmekten kaçınmamakta; halef devletlerin kendi aralarına kabulü ve tanınmasını da genellikle selefin borçlarını kabul etmedeki “iyi niyet”ine bağlamaktadır. Ancak aynı zamanda şu da göz ardı edilmemelidir ki; selef devletin yükümlülüklerinin otomatik olarak kabulü, evrensel antlaşmalar hariç, her zaman mümkün olmamaktadır. Bu noktada müzakere ve halef devletlerin sisteme intibakının tam olarak gerçekleştirilmesine duyulan ihtiyaç yadsınamaz. Bu çalışma göstermiştir ki; her halefîyet olayı birbirinden tamamen farklıdır ve öyle değerlendirilmelidir. Öyle ki, her biri farklı halefîyet vakalarında bazen ortaya çıkan sorunların çözümü tamamen tesadüfî şartlara bağlı olabilmektedir. Çok az yeni devletin yükümlülüklerine halefîyetle selefin antlaşmalarına vefa arasındaki farkı ayırt edebilecek yeterli sayıda eğitimli personeli bulunmaktadır. Genelde yeni bağımsız devletlerdeki bu tip personel için etkin kararlar verebilmek de zordur; zira devletlerarası kamuoyu pek fazla beklemek istemez ve bu da onları zaman kısıtı ile karşı karşıya getirir. Bu yüzden, yukarıda anılan koşullar altında, diğer devletlerin tavrı ve pozisyonu (özellikle birlikte hareket ettikleri konularda) ile devletlerarası örgütlerin duruşu büyük önem kazanmaktadır.

Yeni devletler kendilerini selefin antlaşmaları ve borçlarıyla otomatik olarak bağlı saymasalar dahi, selefin yükümlülüklerini tek yanlı olarak öylesine reddedememektedirler. Tercihen; iyi niyetle müzakere etmeleri ve yükümlülüklerini yeni şartlara uyarlamaları gerekmekte ve beklenmektedir. Özellikle silahlanmayı sınırlayan antlaşmalarda, bu antlaşmaların yapıldığı zaman diliminden bu yana, halefîyet ile birlikte, şartların oldukça değişmesi kaçınılmazdır, aksi düşünülemez. Özellikle bu konu, “şartların değişmesi”, halefîyet sorunlarının çıkış noktasıdır. Bununla beraber, rebuc sic stasibus’un uygulanması halef devletlerin antlaşmalarla ya da yükümlülüklerle hiçbir ilgileri olmadığı anlamına gelmemektedir. Birbirine her noktadan sıkıca bağlı günümüz dünyasında, devletlerarası ilişkilerin istikrarı oldukça önemli bir değerdir. Bir devletin dağılması ya da bir diğerinden ayrılmaları olması dolayısı ile ilişkilerde yaşanacak herhangi bir bozulma devletlerarası kamuoyu tarafından istenememekte ve tolere edilemez görülmektedir.

Yeni devletlerin uygulamaları, her ne kadar hepsi aynı tip olmasa da, göstermiştir ki haleflerde, devletlerarası kamuoyunun bir üyesi olarak kabul edilebilmek için selefin antlaşma ve yükümlülüklerini sahiplenme eğilimi ağır basmaktadır. Bu çıkarsamaya evrensel insan hakları belgelerinden, üçüncü devletlerin ve devletlerarası organların duruşundan ve doktrinsel öğelerden de rahatça ulaşılabilmektedir.

KAYNAKLAR

- Butler, W.E. (2002) *The Law of Treaties in Russia and The Commonwealth of Independent States: Text and Commentary*, Cambridge: Cambridge University Press
- Cordell, K. (1990) Soviet Attitudes Towards German Democratic Republic, *The Political Quarterly*, Vol. 61, Issue 3, 280- 295
- Dawisha, K and Parrott, B. (1994) *Russia and the New states of Eurasia: The Politics Upeaval*, Cambridge: Cambridge University Press
- Heenan, P and Lamontagne, M. (2001) *The Russia&Commonwealth of Independent States Handbook: Prospects Into the 21st Century*, New York: AMACOM
- http://en.wikipedia.org/wiki/Commonwealth_of_Independent_States
- http://untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/3_2_1978.pdf (Vienna Convention on Succession of States in Respect of Treaties- 1978)
- <http://www.biocrawler.com/encyclopedia/Post-Soviet-States>
- <http://www.therussiasite.org/legal/laws/CIScharter.html> (The Charter of The Commonwealth of Independent States- 1991)
- Hüseynov, F. (2003) SSCB Dağıldıktan sonra Halefiyet Sorunları, *Avrasya Etüdləri Dergisi*, Sonbahar- Kış, 126- 140
- Lawstone, C. (1996) Political Succession and Regime Change in New States in Inter-War Europe: Ireland, Finland, Czechlovakia and The Baltic Republics, *European Journal of Political Research*, Volume 14, Issue 1- 2, 208- 236
- Mullerson, R. (1993) The Continuity and Succession of States by Reference to Former USSR and Yugoslavia, *International Law Quarterly*, Vol. 42, No. 3, 475- 495
- Mullerson, R. (1994) *International Law, Rights and Politics: Developments in Eastern Europe and The CIS*, London: Wats and Partners Co.
- O'Connell, D.P. (1967) *State Succession in Municipal Law and International Law*, Cambridge: Cambridge University Press
- Pazarıcı, H. (2005) *Uluslararası Hukuk*, Ankara: Turhan Kitabevi
- Sönmezoğlu, F. ve Diğerleri (1996) *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*, İstanbul: Der Yayınları
- Stern, B. (1996) Aspects of the Law of State Succession, *International Law Association*, 20- 42
- Suny, R.G. (1997) *The Soviet Experiment: Russia, The USSR and The Successor States*, Oxford: Oxford University Press
- Udokang, O. (1972) *Succession of New States to International Treaties*, New York: Oceana Publications
- Voitovich, S. (2001) The Commonwealth of Independent States: A Merging Institutional Model, *European Journal of International Law*, 330- 355
- Walker, E.W. (2001) *Dissolution: Sovereignty and The Breakup of The Soviet Union*, New York: Rowman&Little Field Publishers Inc.